SÖRMLANDSLÅTEN

1981 NR 4

SÖRMLANDSLÅTEN distribueras till medlemmarna i Södermanlands Spelmansförbund och Sörmländska Ungdomsringen. Pren.pris 40:-/år
Insättes pg 12 24 74 - 0 adress Södermanlands Spelmansförbund. Skriv pren. på talongen.
Förbundets adress: c/oAndersson Knoppäng, 640 25 Julita.

Innehåll

Redaktören har ordet	s.	2
Framtiden?		3
Om man inte vet...		4
Anslagstavlan		5
Karta över Näshultatrakten		6
Dyngdansen		7
Näshultalåtar		16
Svensk folkdans till Amerika		20
Att förstöra en fiol		22
En sorglig smutsartikel		23

Omslagsbilden: "Vid trädan"
Akvarell av Carl Larsson 1905

Baksidan: Hembygdsdagar i Vilhelmina 1981
Foto: Sol-Britt Sundvall

Ansvarig utgivare:
Henry Sjöberg
Redaktionsadress:
c/o Berglund, Brahegatan 7 A
114 37 Stockholm

Upplaga: 2000 ex

REDAKTÖREN HAR ORDET

På min fråga om förbundets framtid har vi fått två svar. John Carlö och Arne Blomberg heter insändarna. Båda kända profiler inom spelmansförbundet så någon närmare presentation är knappast nödvändig.

Läs och begrunda!

Kan kanske deras tänkvärda ord få några av våra övriga medlemmar inom spelmansförbundet och ungdomsringen att fatta pennan?

Jag anser det fortfarande vara av stor vikt att en diskussion kommer igång.

Tack John och Arne för Ert initiativ!

Det här numret har tyngdpunkten förlagd åt ett ovanligt håll. Det handlar huvudsakligen om dynga. Vi hoppas att det trots detta kan finna några läsare.

I fortsättningen skall vi försöka att då och då få med artiklar om instrument. Vi mottager tacksamt förslag till lämpliga artiklar.

Nr. 1 - 1982 hoppas vi ska komma ut under mars 1982. Där kan vi lova ett helt unikt material.

FRAMTIDEN?

John Carlö

Tiden står inte stilla, världen förändras och vi med den. Den tanken inställde sig så gott som genast, då jag läste Redaktörens upprop i Sörmlandslåten 3:1981, där han önskade att få höra läsarnas åsikter om hans där framförda förslag på hur Sörmlands spelmansförbunds framtid möjligen skulle kunna utformas. Och det är nog många som haft sådana funderingar. Men frågan är, hur en pånyttfödelse skall åvägabringas och utformas.

Det är glädjande att den gamla folkmusikens ådra fortfarande flödar och omhuldas, men det ligger också en fara i att denna ådra blir slentrianmässig och om inte förfuskad så påverkad av andra inflytelser. Vår folkmusik är, fastän mycket fasettrik, ett tämligen litet område, som just därför löper fara att bli lättpåverkad. Därför måste vi vara aktsamma om vår kulturskatt och dess vårdande och inte falla för frestelser från samtida eller samtidiga lockelser.

Hittills har på våra spelmansstämmor så gott som uteslutande spelats den äldre gamla folkmusiken. Där har inte hambopolskan fått plats och inte heller polka, schottis eller mazurka har ansetts som hemmahörande i vår genuina folkmusik. Likaså hör inte heller den vanliga s.k. dansmusiken till den musik vi har vårdnaden om. Dansen är visserligen lika gammal som människan själv, om inte ännu äldre, det är endast formerna eller utförandet som anpassats alltefter den då rådande tidsandan. På 1800-talet rådde i vårt land ett påfallande starkt romantiskt intresse, som bl.a. också yttrade sig i nykomponerade "folkdanser". Då tillkom exempelvis Vingåkersdansen, Daldansen, Skrålåten, Fryksdalspolskan m.fl. Graciösa danser visserligen men skrivbordsprodukter och därför inte hemmahörande i vår spelmansrepertoar. De har sitt fulla berättigande t.ex. som uppvisningsdanser vid festliga tillfällen särskilt då det gäller hembygd och allmogekultur. Och inte minst som ett medel att locka utomstående ungdom in i hembygdsvård, gammal hävd och tradition. De dansintresserade har också sammanslutit sig i speciella föreningar varav de mest kända är i vårt land Svenska ungdomsringen och Folkdansens vänner (SFV).

Det finns således en viss avgränsning mellan å ena sidan genuin folkmusik och å andra sidan dans. Den förra är inriktad på bevarandet av ett gammalt kulturarv och den senare genom tiderna påverkad av den just då rådande tidsandan, vilket också Redaktören påvisade i sitt upprop. Vi har här alltså två skilda grupper, som klart skiljer sig från varandra, men som ändock har en sak gemensam nämligen dansen. Då folkmusiken, som nyss sagts, är ett mycket "smalt" område till skillnad från den mycket mera omfattande dansen med alla sina olika från skilda länder och tider hämtade dansformer och rytmer måste vi se till, att inte ovidkommande inflytelser får vinna för stort utrymme. Redaktören har mitt fulla gillande i sin strävan till framtida utveckling för vårt förbund. Men jag anser inte det framlagda förslaget vara lämpligt för spelmansförbundet, eftersom alla fyra punkterna rörde sig om dans. De dansintresserade har ju sina klubbar och föreningar och sin egen tidning Hembygden på samma sätt som spelmännen har å sin sida. Var sak på sin plats! Därför är en sammanblandning inte nödvändig eller önskvärd, utan framtidens utformning bör för spelmännens del i stället inriktas på musiken. Så som sägs i § 1 i förbundets stadgar av den 15.2.1953: "------ hjälpa och stödja spelmännens arbete med att bevara och hugfästa ett ädelt och kärt kulturarv inom tonkonstens område." En god början har redan gjorts med kurser i bl.a. fiolens skötsel, men det finns plats för flera begivenheter inom det musikaliska området. T.ex. litet mera kunnighet i själva hanteringen av fiol och stråke, någon förmåga till notläsning, råd ifråga om spelmanslagens sammansättning, spel och verksamhet jämte någon inblick i den klassiska musiken. Jag tror inte att folkmusiken kan bli lidande på sådan vidgad musiksyn. Allt detta kanske låter litet hädiskt mot den gamla folkmusiken, men inte förlorar den på att spelas väl och bra av på detta sätt vägledda spelmän. Jag är ingen kättare inom folkmusiken, och jag försäkrar, att ingen högre än jag önskar folkmusiken allt erkännande den är värd. Man ska inte enbart, som också Redaktören så riktigt är inne på, stanna vid det bundna och instängda utan söka att höja sig över det vanliga enahanda.

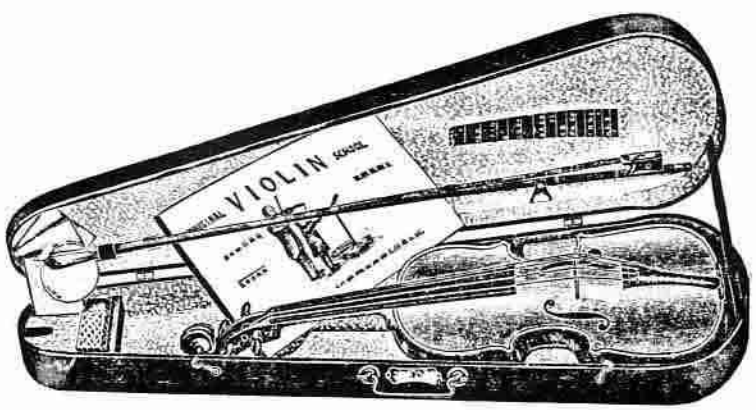

OM MAN INTE VET VART MAN SKALL, ÄR ALLA VÄGAR RÄTTA.

Arne Blomberg

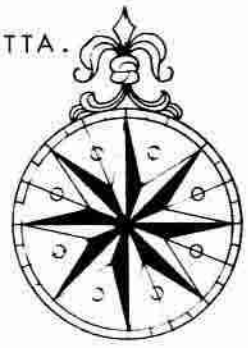

Att styra folkmusikens utveckling, kan det vara något ? Det kan verka enkelt att svar nej på den frågan, det är ju verkligen inte folkligt att styra den musikaliska utvecklingen åt vare sig det ena eller det andra hållet! Men om en organisation vill vara aktiv, och uppmuntrar sina medlemmar att vara aktiva så kan man inte göra det utan att påverka utvecklingen. Kurser, stämmor, träffar samt notutgåvor och andra publikationer påverkar i hög grad spelmansmusiken. Och därtill kommer givetvis alla intryck som andra spelmän förmedlar. Direkt och via skivor, radio och TV.

Insikten om att varje verksamhet innebär en påverkan leder alltså till att om vi vill undvika att påverka folkmusiken så måste alltså verksamheten läggas ner. Vilket vi givetvis inte vill.....

Återstår alltså att försöka fundera ut vad vi vill ! Och vi i det här sammanhanget är alltså spelmansförbundets medlemmar. Här kommer därför mitt strå till stacken, mina funderingar över folkmusiken i vår moderna tid.

Kunskap är det viktigaste i spelmansförbundet. Kunskap om spelmännen och deras musik, om spelsätt och tradition. Kunskapen finns hos förbundets medlemmar, dess ledning och i det rikhaltiga arkivet. Arkivet innehåller uppskattningsvis 5-6000 uppteckningar och inspelningar upplysningar om många hundra sörmländska spelmän och deras liv.

Ur denna kunskapskälla kan olika utövare, utifrån sitt eget behov hämta både material och inspiration för spel, sång och dans. Det är spelmansförbundets uppgift att tillhandahålla kunskap och att stimulera olika sorters användning av det folkliga materialet. Det kan ske genom publikationer (som här i Sörmlandslåten), vid kurser och träffar samt vid spelmansstämmorna. Givetvis kommer förbundsledningens egna intressen att spegla både urval och användning, orimligt vore det annars.

Vad kan vi då idag skönja för olika utvecklingslinjer? Med en viss förenkling och schematisering hittar vi följande huvudgrupper:

Gammal dansmusik anser jag vara den nutida "folkliga" utvecklingen från äldre tiders dansmusik. Under senare hälften av 1800-talet konkurrerade dragspelet ut fiolen som det vanligaste instrumentet. Efter sekelskiftet bildades alltfler danskapell med varierande instrumentering. Den nutida länken i kedjan är gammeldansorkestrarna. Deras musik betraktas normalt inte som folkmusik av spelmansrörelsen.

Spelmanslagen har under de senaste 50 åren svarat för den största verksamheten inom spelmansrörelsen. Tidigare var sannolikt flertalet av förbundets medlemmar aktiva i något lag. Spelmanslagen bestod förr nästan enbart av fiolspelare. Idag har en del lag såväl basist som gitarrister och dragspelare.

De "unga" spelmännen har ofta tagit visst avstånd från spelmanslagen och deras maner. De har sökt återfinna försvunna spelsätt och musikformer och utökat repertoaren med både äldre och yngre musik. Många har funnit samspelet nöjsamt och bildat nya spelgrupper (trots sitt avståndstagande från spelmanslagen).

Variationsrikedomen inom grupperna är stor och gränser na diffusa. Dessutom finns det ju många andra musikformer som utnyttjar det folkliga materialet; konstmusik jazz, pop, äldre och yngre körsång osv.

Givetvis kan man inte börja värdera de olika kulturformerna mot varandra. Det står varje utövare fritt att bearbeta, förändra, omvandla materialet efter eget tycke. Jag upplever det dock alltid både ärligt och värdefullt om såväl ursprung som bearbetning anges....

Men vad är då förbundets verksamhet i allt detta? Jo, förbundet bör även i framtiden fortsätta att samla och sprida kunskap. Folklig musik, även av yngre datum hör även i framtiden till såväl arkivet som spridningen av uppgifter därifrån. Förbundet bör vara vidsynt mot alla sorters utövare. Södermanlands Spelmansförbund bör vara en samlingsplats för alla dem som är intresserade av det folkliga sörmländska musikmaterialet. Ett torg där olika människor, olika grupper och olika idéer kan mötas!

ÄVEN OM MAN VET VART MAN SKALL,

ÄR MÅNGA VÄGAR RÄTTA!

Medlemsavgifter - än en gång !

Fortfarande resterar många med avgiften till förbundet. Medlemsavgifterna är själva grundstommen i vår ekonomi. Utan dessa kan vi t.ex. inte trycka Sörmlandslåten. Du som är medveten om att Du inte betalat avgiften, sätt in 50 kronor på pg 12 24 74 - 0 så snart Du kan.

Förbundets årsmöte kommer att äga rum i Malmköping lördagen den 6 mars 1982. Reservera dagen ! Orsaken till att vi valt Malmköping än en gång är att vi vill ge alla våra medlemmar möjlighet att besöka vårt hus.

Planerade arbetsdagar vid huset i Malmköping under 1982.

9-10 januari
6-7 februari
13-14 mars
3-4 april
8-9 maj

Reservera någon av helgerna - eller varför inte alla !

Christina Frohm går och funderar på att ha en folkmusikcirkel i vår. På onsdagskvällar någonstans i Stockholm. Har Du kommit en bra bit över nybörjarstadiet och är allvarligt intresserad av att göra en djupdykning i den sörmländska folkmusiken så hör av Dig till telefon 08/85 69 02.

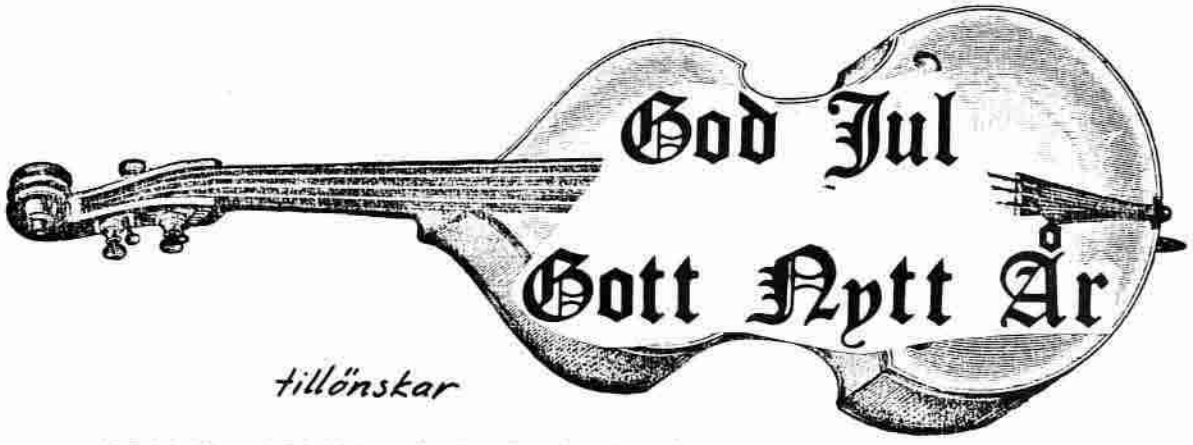

tillönskar

BERNT HENRY IRENE INGVAR

TORD SOL-BRITT GUNNAR

Näshulta bygden

DYNGDANSEN

Henry Sjöberg

Inledning

På 1950-talet besökte jag Haneberg i Näshulta. Jag blev väl mottagen och fick tillfälle att gå igenom biblioteket. Det visade sig då att en hel del material var utlånat till en man som höll på att skriva Näshulta sockens historia.

Jag besökte denne man i Eskilstuna och vi hade flera samtal om traditioner i Näshulta. Sam Hedar, så hette han, var väl förtrogen med socknens historia och berättade gärna om företeelser som han ansåg vara unika för Näshulta. Han nämnde tidigt traditionen med "Dyngdans" och "Dyngbröllop" som enligt hans förmenande var koncentrerat fast till Näshulta och företrädesvis till Haneberg. Min första kontakt med seden blev alltså Sam Hedars egen berättelse. Jag förde anteckningar i en liten bok på den tiden (bandspelare var inte att tänka på) och här följer som inledning Sam Hedars egen berättelse som jag antecknat den:

"Veckan efter midsommar körde man ut gödsel på de åkrar som låg i träda. Det var ett omfattande arbete så alla arbetsföra på Haneberg deltog. Det brukade ta en vecka. Sista dagen när allt var klart körde man ner vagnarna till Näshultasjön där man skrubbade vagnarna rena. Därefter blev det allmän tvagning och ombyte av kläder för dem som deltog. Alla hade tagit med sig ombyte. Så lövades alla vagnarna och färden gick till en utgård där det serverades dricka och smörgås. På vägen till utgården hade man tävling för att se vilket vagnlag som var snabbast. Då kunde det hända att drängarna spände ifrån oxarna och spände sig själva för vagnen för att det skulle gå fortare. Vid utgården så utsåg man dyngbrudpar. Dessa klädde man extra fint så att alla skulle se att det var ett brudpar. Så satte man dem i främsta vagnen och med spelmän före så startade processionen upp till herrgården. Där var det dukat långbord i parken med mycken mat och dricka. Sedan firades brudparet av ordentligt och på detta följde dans hela natten."

Så långt Sam Hedars berättelse. Om det var en artikel han återgav eller en självupplevd fest vet jag inte. Jag frågade aldrig men då Sam Hedars bok kom ut, sände han ett exemplar till mig med ett brev där han angav källor ur vilka jag kunde skaffa mer kunskap om "Dyngdansen".

Under alla år som gått sedan dess har jag många gånger funderat över begreppet "Dyngdans". Jag har läst det som finns skrivet och kanske framförallt funderat över möjligheten att rekonstruera en riktig "Dyngdans". Ingvar Andersson som själv är näshultabo, nämnde för mig vid ett tillfälle att hans farbror Ville deltagit i Dyngdans på Torp. Vi resonerade fram och tillbaka men beslöt att låta alla våra läsare ta del av Villes berättelse och att i samband med detta göra en översyn av det skrivna materialet om Dyngdansen.

Här följer alltså intervjun med Ville!

Ville Andersson, född 1897 och numera boende i en pensionärslägenhet vid Åstorps gård i Näshulta berättade vid ett besök nyligen följande om dyngbröllop.

"Mi mor va' dyngbrud en gång, å far min va' dyngbrudgum. Då skulle de inte vara någe snyggt klädda utan di skulle ha dyngkvast å skôvel å grep. Di åkte på flakvagnar tror jag, jag vet inte riktigt, jag har bara hört när di tala' ôm'et.

Di gjorde nog rent vagna' först, di vart ju för dj-a di där vagna', och körkarlarna mä, di satt ju i dyngan en del, di hadde inga dyner heller, di satt i skiten, ha..ha.. Dä' va' inte så petigt då sôm dä' ä' nu.

Å när di for på den där dyngvagnen då va' kördrängarna i en rad bakätter förstås. Dä va ve Åstorp, eller ôm dä va ve Torp. Nä, dä va nog här ve Åstorp tror ja, far min va ju här å va statdräng då, på 1890-talet, eller 80-talet kanske. Han va född 1862.

Å dä där skulle vara gjort då när di feck gödsla träde, dä skulle gödslas före messommar. Di fårade upp trädet i tegar. 8 famnar emella var får, sen la en en dyngsträng emella å sprätte ut åt sidorna å sen la en en ås mitt emella di där fåra.

Dä skulle gödslas å göras färdigt, sen höll de dyngbröllôp. Dä skulle vara klart te' messommar, dyngbröllôpet va före, då en feck färdigt på dä där. Hurdant di hadde de där bröllôpet, dä va väl kalas ätter förstås.

Men sen la di ju bort dä här, gödsla träde ä dä inte många sôm gör nu, nu kör di ju ut gift å skit sôm förstör alltihop å sjöarna blir sura. Dä vart di inte då, fast dä va ju mer arbete förstås.

Bakgrund

Om man skall titta på "Dyngdansen" ur historiskt perspektiv så finner man att seden egentligen sönderfaller i två delar. Dels är det dyngkalaset d.v.s. att fira arbetets slut med en gemensam fest, dels är det seden med dyngbrud, dyngbrudgum och dyngbröllop.

Olaus Magnus: "Historia om de nordiska folken, III, XIII:e boken skriver.

FÖRSTA KAPITLET

Om åkrarnas gödslande

NÄPPELIGEN FINNES I EUROPA eller på hela jorden en stam, som med större flit och omvårdnad ser jordens skötsel till godo än den nordiska. Ehvad det gäller tider eller redskap, förstår man att rätt träffa sina mått och steg i hvarje särskildt fall och följer sålunda lämpligaste sättet icke blott vid jordens plöjning, utan äfven vid dess gödsling. Och detta allt beställer man med desto större ifver, som man ingenstädes i hela vida Norden på grund af den stränga kölden kan få vinrankan att bära frukt. Fördenskull blifver det nästan öfverallt för dessa länders inbyggare nödvändigt att hämta sin dryck ur samma säd, hvaraf man får sitt bröd. Om Italiens folk lefde under trycket af sådana svårigheter, skulle de förvisso sakna ett viktigt stöd för sin lycka. — När man nu åstundar att på ett lättvindigt sätt få stora åkervidder gödslade, plägar man på bestämd tid omkring bägge dagjämningarna båda upp en mängd grannar att samtidigt inställa sig med oxar, hästar och slädar, såsom synes å bilden här ofvan. Därpå gifves anvisning på den feta gödselhög, som skall forslas ut på åkern. Gödseln lastas strax på fordonen, och öfver snöhöljda eller leriga och hala fält köres den så ut att jämnt spridas öfver tegarna. Och allt efter som snön ligger djup därå, spirar en rik och leende äring ymnigt upp om sommaren. Ty enligt landtmännens erfarenhet brukar det så vara, att den där i sitt anletes svett med omtanke och flit går till verket, gödslar, bereder och besår sina vretar och icke endast väntar på regn, oviktigt kan hoppas på att få bärga den rikaste skörd.

Så måste man handla, om man icke vill
skörda och insamla kargt, där
man sått kargt.

Skickliga jordbrukare.

Tid och redskap.

Jordens gödsling.

Vinrankan bär ej frukt i Nordanland.

Säden ger både bröd och dryck.

Hur man fort får åkrarna gödslade.

Djup snö gödder.

ANDRA KAPITLET

Om sättet att gödsla

Olika gödsel.

Sädesslag i Norden.

MAN VET OCK VÄL, hvilken gödsel som bäst lämpar sig för sandjord eller för stenig eller högländt mark. Så förstår man äfven att behörigen skilja på gödsel för vanligt hvete och vinterhvete, korn och hafre, ärter och bönor, lin och hampa samt för de präktiga rofvorna; och alla åkerväxter utom lin och hampa nå en ganska stor längd och frodighet, så i anseende till halm som ax. Annat utsäde än här angifna arter brukas icke i de nordiska länderna. Spelt växer där nämligen icke, ej heller italiensk eller vanlig hirs, icke bohvete, icke kikärter, icke turska bönor, icke gurkor eller meloner eller ärtskockor af något slag; de äro törhända samt och synnerligen förbehållna svagare magar till näring. — Emellertid lägger man sig mera vinn om åkerns gödsling vid höstdagjämningen än vid vårdagjämningen, och anledningen är följande. Om ofred står för dörren och fienden hotar att sköfla allt, får såningsmannen stundom utså sin säd på snötäckt mark. För sådan händelse måste han laga så, att, när vårvärmen åter lefver upp, tack vare hans omsorg jämväl sädeskornet må spira upp till gröda och frukt. Sedan åkrarna blifvit gödslade, kommer lönen för dagsverket, och äskas eller gifves då ingen annan än en glad och rundlig måltid, de trötta lemmarna till vederkvickelse. Af gammalt är nämligen i ljuflig endräkt den sed hållen, att man ömsesidigt bispringer nästan i arbetet, bär hvarandras börder och så är till hugnad den ena för den andra. Sammalunda förfares vid annan gärning, som tarfvar bistånd, såsom då hö, säd och annan skörd skall inbärgas från åkrarna och sorgfälligt bringas under tak.

Sädesslag, som icke finnas i Norden.

Landtmannens förtänksamhet i ofredstid.

En rundlig måltid som lön för mödan.

Hjälp och hugnad i arbetet.

Rudbecks Atlantica II:a delen (1689) talar om samma sak: I andra delen av detta verk omtalas, sid. 629, att vid den 195:te "solens åhrs Dag" står å runstaven utsatt en rova som betecknar tiden för rovsådden. Av tavlan, sid. 167, framgår, att Rudbeck såsom solens års 195:te dag anger den 18 juni. Rovan återgives i kolumn XXI, och den dag som rätteligen skall beteck-nas, är den 17 juni, Botolfs-dagen, vilken jämte Eskils-dagen den 12 juni räknats som rovsåningsdagar. Å sid. 649 finnes ett tillägg till den tidigare tolkningen av rovan vid Botolfsmässan. Det heter här: "P. 167 (= den nyssnämnda runstafstaflan) mot den 195 Solens års dag står uti den XXI col: en Rotwa, finnes och uti några Runstafwar en dyngegreepa, betydandes at då såås Roffrö, och Dyngian föres sedan der ofwan på ut, så och all annan dyngia på Trädesåkeren som mot Hösten med wintersäden besåås skall, då Böndren med alt deras Folck hielpa hwar andra sina grannar dhen utföra, och allom än i dag bekant är; hålles sedan Dyngegiästebod, då Nyckelgijgan, Sootharpan, Långspele, Luren och wallhornet höras heela de liufliga och liusa Sommar-nättren igenom."

Seden att hålla kalas efter gödselns spridande är alltså gammal. Många forskare har under 1900-talet ägnat sig åt "Dyngdansen" men fastnat i detaljer gällande t.ex. om man skall sprida gödseln på våren, vid mid-sommaren eller på hösten. På 1920- och 1930-talet var detta det stora samtalsämnet men även hur gammal respektive hur spridd "Dyngdansen" var.

Ernst Klein framförde i "Folkminnen och Folktankar" 1926 att seden begränsats enbart till Haneberg. Han skriver som slutord (sid. 14)
"Detta leder oss då till den slutsatsen, att "dyngstäten" på Haneberg saknar djupare sammanhang med och rot i svensk folksed. Vare sig den fått sin form som ett tank-löst lån från andra folkseder eller som en ren uppfinning av inspektor Julins skämtlynne, tyder allt på att denna ceremoni dött lika fort som den fötts, emedan den sak-nat det stöd i folkminnen och folktankar, utan vilket ingenting kan leva i folkseden."

Den av Klein omnämnde inspektor Julin var verksam vid Haneberg som inspektor mellan åren 1866-1878 varefter han flyttade till Vidöhna.

Under 1927 får Klein svar från Waldemar Liungman, vilken kan bevisa att seden funnits i Näshulta före inspektor Julins tillträde till gården. Vidare visar Liungman på att seden varit vidare spridd och inte enbart lokaliserad till Haneberg. Han skriver:

"Undertecknad har emellertid haft turen kunna fast-ställa, att seden att anordna dylika låtsbröllop i sam-band med dyngkörningens avslutning förekommit inom hela socknen, såväl på Haneberg som på Magda gård och på Hedensö, och detta redan före inspektor Julins tid. Ett för hithörande seder än större spridnings-område har man rätt att förmoda, om man härtill lägger den av amanuensen Klein ävenledes omnämnda upp-giften ur Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria (1883, h. IV, s. 102 f.), vari det heter:

Gödselkörning
Sista gödsellasset, som köres på åkrarna, prydes med löf och blommor, och därpå medföres en halmdocka, kallad dyngbruden. Gödselplatsen bör icke sopas, ej heller få ute på fältet körare och sprättare ingripa i hvarandras göromål eller komma hvarandra för nära; de söka då fastspika hvarandra vid dyngskotten."

Samma år skriver Nils Ålenius i Upplands fornminnes-förenings tidskrift om "En uppländsk åkerbruksfest". Jag citerar inledningen:

"Under en av Upplands fornminnesförening och Disa-stiftelsen bekostad studieresa i Uppland sistförflutna sommar i syfte att förbereda den blivande "Disagården" i Gamla Uppsala fästes min uppmärksamhet av en händelse på en folksed, som i det centrala Uppland går under namnet "dyngmockanskalas", en fest i sam-band med gödselutkörningen, som företer synnerligen ålderdomliga drag. Jag efterfrågade företeelsen på ett par andra platser och hade den inom kort belagd på två ställen i Bälinge (Nyvla, 3 upptecknings, Eske-lunda, 2 upptecknings) samt dessutom från följande socknar: Skuttunge (Örke), Björklinge, Jumkil (Dal-karlsbo), Åland och Tierp (Yvre).

Från Skuttunge, Björklinge och Åland är seden belagd utan upptecknings. Den fullständigaste upptecknings från Nyvla i Bälinge, lyder på följande sätt:

"Dyngmockanskalas", "dyngmockan" (o betecknar här kort å) hade man strax efter det soldaterna kom hem från mötet. Det var 3-4 juli de kom hem, och sen de vilat en natt började man. Det började med kalas på kvällen. Man "böt ihop" med grannarna, meddelarens gård med två andra, så att man hade en sex, sju par som körde och en sex, sju kvinnfolk som stod i "dyng-daln" (dyngstacken). Gubbarna (d.v.s. de gifta män-nen) och soldaten eller soldaterna "sprätta" (fyra stycken behövdes). Till dyngmockan bryggdes särskilt starkt dricka, "dyngmockaöl". Detta dricka skulle man ha av både vid och mellan målen. Gubbarna låg i dikena och drack mellan lassen, flickorna och pojkarna drack hemma. Man började arbetet på kvällen, arbeta-de hela natten med ett uppehåll för frukost i tvåtre-tiden och ett annat för kaffe i femsextiden. I åttatiden hade man frukost igen, sedan sov man till tiotiden, arbetade igen till ettiden, då man hade middag och vila igen. Till alla mål skulle det vara "kalas". Man arbetade mest på natten, på dan blev det mest äta och sova. På vilstunderna gjorde pojkar och flickor odygd, så för dem blev det inte mycket vila.

Sista lasset kallades "blomsterlasse". Då väntade man på varandra, lövade åkorna och satte löv på hästarna var man kunde komma åt, på selar, i grimmor och träns. Man satte på sig aviga rockar och pälsar, somliga hängde på sig gamla koskällor och pinglor och sotade sig i ansiktet, så att de vart alldeles oigenkännliga. Så bar det av i full fart ut på gärdet, medan man sjöng och hurrade så mycket man orkade och viftade med lövkvistar, som man hade i händerna. Så sprätta gubbarna ut sista dyngan i full fart, och så bar det av hem lika fort med hela styrkan, medan man skrek och sjöng nästan ännu värre. När man kom hem skulle man ha "kallskål", dricka med sirap i, som serverades ur en tennskål. Till kvällen skulle man ha gröt med sirap, och så skulle man rimma till gröten.

"Dyngmockan" var en riktig fest. Meddelaren minns att han som barn gick och längtade efter den och grät för att den tog slut så fort."

"Dyngmockanskalasen" i Uppland verkar stämma väl överns med motsvarigheten i Södermanland.

Innan vi går in på de olika belägg vi har från Södermanland kan det vara på sin plats att redovisa motsvarigheterna i övriga delar av Europa.

Även här kan vi citera Nils Ålenius:

"Även från andra länder har man, som Klein påpekar, belägg på magiska bruk i samband med gödselkörningen Beröringspunkter mellan dessa bruk och det uppländska "dyngmockarkalaset" saknas ej. Vid dyngåkarfester i Finland och Estland spelade förplägnaden en mycket framträdande roll (Rantasalo, Der Ackerbau im Volksaberglauben der Finnen und Esten, F.F.Communications 30, s. 58 f.). Seden att pryda sista lasset med blommor och ruskor har förekommit i Tyskland (a. a., s. 60). Bland Runös till ursprunget svenska befolkning kallades sista gödsellasset "grönlasset", emedan man satte gröna kvistar i gödseln och i hästarnas seldon (Klein, Runö, s. 297). Vattenbegjutningen förekommer i samband med gödselkörningen i Estland (Rantasalo, a. a., s. 57). I Ungern förekommer under fastlagen ett bruk, som erinrar om det uppländska: kroaterna i Muraköz draga under lam och pisksmällar ett träg med gödsel ut på åkern, i syfte att därmed befrämja skörden (Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn IV, s. 172).

Det kan vara på sin plats att ta del av vad som framkommit om "Dyngdansens" andra del, det s.k. bröllopet.

Nils Lithberg tar upp ämnet till diskussion i Folkminnen och Folktankar 1933: Han skriver:

"Så ha vi till sist det s.k. dyngbröllopet, seden att en yngling och en flicka vid det följande dansgillet smyckades till brudpar och sedan skulle dansa med var och en av de i gillet deltagande. Denna sed, som uppträder i flera variationer, hade i den första artikeln i ämnet (Folkm.Folkt. 1914) givit anledning till sammanställandet av dyngkalaset med forntida Fröjriter. Seden synes vara begränsad uteslutande till västra Sörmland. Och det är möjligt, att detaljen med brudparet lånats från försommarfesternas majbrudpar, pingstbrudpar o.s.v. Men vi böra också erinra oss, att ett sådant gillespar hörde till snart sagt alla de tillställningar, då ungdomen kom samman för dans och glam. Det förekom vid jullekstugorna lika väl som vid maj- och midsommargillen. Då man på sensommaren i de gotländska socknarna samlades till tävlingar i de gamla folklekarna och särskilt om tävlingarna höllos mellan "drängar" och "pigor", förestods det efterföljande dansgillet av en "vågare" och en "vågerska", och t.o.m. vid de vanliga lekstugorna på söndagskvällarna, som med Kon. Befallningshavandes begivande höllos ända fram på 1870-talet, förekom det, att en yngling och en flicka förestodo dansen och hade att dansa med var och en av de närvarande. Då vi vid dyngkalaset i västra Sörmland möta ett till brud och brudgum smyckat gillespar, innebär detta med största visshet blott ett tillämpande av ett folkligt festceremoniel, som tillhörde även andra gillen bland ungdomen, och att, såsom Liungman gjort, ge sig in på spekulationer om gamla och nya stilen är att alldeles i onödan trassla till frågan. - En annan sak blir sedan, huru ett gillesceremoniel med ett gillesbrudpar överhuvudtaget uppstått och vilken majbrudparets ursprungliga innebörd varit, men den frågan ha vi ingen anledning att nu sysselsätta oss med."

Om vi så till slut försöker göra en sammanfattning av uppgifterna om "dyngdansen" så är det naturligt att börja med Näshulta socken.

Sam. Andersson skriver om seden i Folkminnen och Folktankar 1914 (sid. 103-109). Ingenstans nämner han var han fått sina uppgifter men talar enbart om sedens förekomst på Haneberg.

Nästa uppgiftslämnare är Ernst Klein som 1926 i sin artikel anger 12 egna uppteckningar gjorda "för några år sedan."

Jag anger dem här i samma ordning som Ernst Klein gjort och även i vissa fall med Kleins egna kommentarer.

"Det skall omedelbart konstateras, att av de 12 uppgifter av gamla personer rörande särskilda ceremonier i fråga om dyngkörningen, som jag kom över i dessa trakter, pekade de utförligaste, de som handlade om d y n g b r ö l l o p i egentlig mening, med stor tydlighet just till gården H a n e b e r g . Ingen annan lokal för denna sedvänja lyckades jag hitta; ett par uppgifter utan angivande av lokalen grunda sig tydligen på mera allmänna hörsägner.

Vi skola till en början se, vad materialet har att säga.

Längst västerut i V. Vingåker, alltså tämligen långt från Näshulta, berättade den gamle, mycket pratsamme och verserade knekten, korpral Kåre, 79 år gammal, om d y n g k a l a s e t .
Dyngkalas firades, när de slutat köra dyngan på sommaren, i juni. Det var kalas för alla på gården eller godset. En flicka blev utsedd till dyngbrud. Det var inte alla, som ville, men en var tvungen te bli. En karl blev brudgumme. Som de var, när de sluta dynga, åkte de utåt gärde, där dynga var, och runt omkring på landsvägen, brudparet först i sin dyngkista och alla andra efter i sina. Där var spelman med fiol. Och så fick de kalas och dans på logen. Det dansades som på bröllop, först med brudgum och brud.
(Korpral Kåre, Hågsjö, V.Vingåker, 79 år)

Skildringen av händelseförloppet är ganska detaljrik, men saknar beskrivning på utstyrsel av åkdon och brudfolk, d.v.s. alla visuella element. Det gick inte att få besked om, var mannen sett eller om han sett sedvänjan utföras. Som bekant är det ibland med gamla personer omöjligt att urgera vissa frågor. Då bli de trumpna, tappa humöret och vilja inte fortsätta. Mitt bestämda intryck var, att korpralen berättade om något han hört talas om, men aldrig själv sett. Lika gamla personer som han ha f.ö. i avseende på dyngkalasen i V. Vingåker gett helt andra referat.

I Österåker, alltså något närmare Näshulta, råka vi en minnesgod åldring, den 90-årige Johan Andersson i Perslund, som har reda på saken. Vid Haneberg i Näshulta s:n, när di var färdiga med dyngan då klädde de ut sig till brudgumme och brud, (bruden var en flicka) och åkte och red, det var två förridare och brudgummen. Sedan åkte de och red; först två förridare och brudgummen emellan, och sedan bruden åkande med brudpigor. Det var husbond, som bjöd på dyngkalaset, och där dansades med brudgummen och bruden.
En krans och kvast hade de i sista dynglasset.
(Johan Andersson, Perslund, Ö:åker, snart 90 år)

Här är lokaliseringen tydlig. Troligen har sagesmannen någon gång sett eller åtminstone av närvarande vittnen hört om ceremonien. Lägg märke till, att han vet, vilka som redo (möjligen misstar han sig dock ang. brudgummen) och vilka som åkte etc.

I Julita, grannsocken till Näshulta, påträffa vi en sagesman, som är mycket väl underrättad. Det är Axel Samuelsson, en medelålders arbetare vid Ås. Han har hört sin far berätta om saken, och denne, Samuel Pettersson, hade tjänt under Haneberg och tydligen varit med om ceremonien. Berättelsen lyder:
Sagesmannens far, Samuel Pettersson, tjänade vid Björktorp under Haneberg (Näshulta s:n) på omkr. 1850-talet. Där hade de årligen s.k. dyngbröllop med anledning av att de slutat köra dyngan. På sista lasset var alltid något påställt. På eftermiddagen gjordes brudståten i ordning; man tog ut en pojke och en flicka, som kläddes till brudgumme och brud med utklädsel. De båda skulle rida i bredd framför på sina hästar, som hade gått för dynglasset. Efter kom de andra med förklädda dyngvagnar. De åkte till en bestämd plats, - här var det till Hedensö, och sedan hem, där de fick mat och kaffe. Därpå fick var och en gå hem till sitt med hästarna, men på kvällen voro de tillbaka, och sen var det dans hela natten. Vid midnatt när kaffet dracks, togs utklädningen av, sedan dansade man i vardagsdräkter. På morgonen dracks åter kaffe, och sedan gick man hem för att börja arbeta.
(Axel Samuelsson, Äsborg, Julita S:n)

(Dateringen, 1850-talet, förefaller rätt tidig och är sannolikt tagen på en höft. Att brudparet red är sannolikt oriktigt och beror då på förväxling med de två förridarna.)

I själva Näshulta få vi först en berättelse av tvivelaktigt värde, icke lokaliserad och uttryckligen icke någon vittnesredogörelse. Det är en gammal till orten inflyttad fru, fru Lindmark, 77 år, vid Hedensö, Hanebergs granngods, som hört talas om saken.

När de gjort färdigt dyngkörningen, då skulle det vara "dyngståt": en skulle kläs till dyngbrud, sedan var det dyngdans, men ingen traktering. Det där var innan jag kom hit till socknen.
(Fru Lindmark, Hedensö, Näshulta s:n, f. i Husby,77år)

Hon lokaliserar inte sedvänjan, vet bara, att något sådant förekommit.

Slutligen lyckas det att få tag i två ögonvittnen t.o.m. deltagare i dyngbröllopet. Det är två gamla på Magda gård i Näshulta, som tjänat Hanebergs herrskap i sina dagar och nu hjälpas åt att komma ihåg den gamla roligheten. Deras riktiga namn har jag tyvärr ej antecknat, - det blev bara "Lars Erik och hans hustru". De berätta som följer:
När de sluta dynga vid Haneberg, brukade de tvätta vagnarna rena och klä dem med löv. En karl och en flicka kläddes, han hade en blomma i bröstet, hon hade en krans på huvudet. Sen åkte vi ända hit (till Magda) från Haneberg med spelman och två, som red framför. När vi kom tillbaka, vart det traktering och sen bröllopsdans, då vi skulle dansa med bruden. Det kallades "Dyngståt". Inspektor Julin från Julita var där då; det var han som ställde till det.
("Lars Erik" och hans hustru, Magda, Näshulta s:n.)

Här samlas de spridda dragen till en hel och konkret bild:
Lokalen är Haneberg. Förberedelsen består av 1) vagnarnas rengörande (jfr Fm o. Ft sid. 108, där denna naturliga åtgärd en smula hårdraget sammanställes med Nerthus mystiska vagn) 2) deras lövande, 3) bruds och brudgums utstyrande med krans, resp. bukett.

Åkningen sker ut till godsets utkant och tillbaka med förridare och musik, oundgängliga accessoarer till en brudståt.
Festen består av traktering och bröllopsdans, då man skulle dansa med bruden.

En icke oväsentlig uppgift kommer till sist: det är en namngiven person, som uppges som tillställare av det hela, nämligen inspektor Julin.

1927 lämnar Waldemar Liungman i sin artikel följande meddelanden:

"Jag vill nu övergå till att granska de i viss mån mera upplysande originaluppteckningarna till uppgiften i Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, vilka förvaras i Södermanlands Fornminnesförenings arkiv och som jag först, sedan tryckningen av föreliggande häfte börjat, varit i tillfälle att få del av, för att se huruvida de i en eller annan punkt kunna sägas bestyrka de ovan gjorda sammanställningarna. Jag anför uppteckningarna i sin helhet, dels därför att de ge en god bild av 80-talets sätt att handskas med dylikt material, dels därför att de tillhöra svaren på den för svenska folkminnesforskare så intressanta Mannhardtska frågeenquêten. För deras åtkomst står jag helt och hållet i tacksamhetsskuld till fornminnesföreningens skattm., teol, d:r M. Åmark.

Gödselkörning:
Från Husby Rekarne (s:n) har man af trovärdig man uppgift om en egen högtidlighet, hvilken bestod deruti att sista dyngskvätten öfwertäcktes med löf och derpå satte sig sex flickor åkande efter annspann af 3:ne par hästar med kuskar; både flickor, hästar och kuskar utkläddes med löf. Sålunda gjorde de utfärd till någon gård i grannskapet.

Kareten kallades "dyngbåt". Detta förekom i s.k. rättarelag eller vid herregårdar hos underhafvande. - De erhöllo då af godsegaren riklig förplägning och vid denna, som erhölls på plattsen, där gödselkörningen skett, urstjelptes hela lasset på åkern.
Nyttjas äfven i Barva (s:n).

Om sprättare och köra(re?) ombytte göromål eller för mycket kom i beröring med hvarandra, så fastspikade de hvarandra i dyngskottet.
Husby Rekarne o. Barva (socknar) under Lindholm (Cellsing).
25 nov. 1867 Gust. Ericsson.
(Uppgiften stammar, som synes, från den kände, förtjänstfulle folkminnessamlaren, metallarbetaren Gust. Ericsson. Lindholms gods tillhör det Celsingska fideikommisset i Barva s:n).

Fr. V. Vingåker af Oppunda h:d.
- Vid utkörningen af sista gödsellasset fördes å detsamma en halmdocka, kallad dyngbruden, och den som körde det lasset benämndes för dyngpåsen. Dervid hölls ett gille med någon traktering och hvarvid sötgröt ej fick saknas.
(Uppteckнare och sagesman äro ej angivna).

Den i Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria förefintliga olokaliserade uppgiften är således sammanställd av lokaliserade uppteckningar från skilda sagesmän och skilda socknar. Vi se - som försiktigtvis nyss antyddes - att "dyngbruden" av halm och benämningen "dyngpåsen" på den sista körsvennen tillhöra ett och samma bruk, och att detta förekommit just i V. Vingåkers s:n.

Det torde nu vara på tiden att lämna ordet till mina egna sagesmän från fjolåret, för vilkas nående jag i främsta rummet är skyldig föreståndarinnan på Näshulta ålderdomshem fröken Hedvig Skoglund ett uppriktigt tack.

Sofia Andersson (f. 1851), gemenligen kallad Mor Fia, meddelade att hennes gubbe var med på dyngbröllop vid Magda gård, innan de var gifta för 60 år sedan (d.v.s. på 1870-talet). Dyngskrovet skrapades väl rent; alla som varit med om gödselspridningen smyckade sig med löv; ett par utsågs till brudpar och så satte sig sällskapet upp i den lövade kärran, och under sång och skratt körde man upp framför stora portarna, där man mottogs och undfägnades av gårdens ägare. På kvällen dansades på magasinet.

Andra meddelare, ss. trädgårdsmästare och fru Odin, kunde endast bekräfta dyngbröllopets förekomst på Haneberg.

Däremot kunde både Frans Erik Carlsson (f. 1844) och Charlotta Andersson (f. 1848) intyga att dyngbröllop också firades på Hedensö, och de påstodo bestämt, att det var en i orten allmän sed och att den icke var införd av inspektor Julin. Frans Erik Carlsson hade åsett ståten redan då han var 8 eller 10 år gammal (d.v.s. senast redan 1854), och Charlotta Andersson var med på sitt första dyngbröllop på Hedensö redan år 1863 (således i bägge fallen innan inspektor Julin kom till Haneberg).
"Det var konfirmationsåret", sade hon, "så det minns jag alldeles bestämt, och sedan var jag med om "dyngståten" 5 år efter varandra. På de senare åren var det mycket svårt att få någon som ville bli "dyngbrud", och så småningom slappnade intresset och det roliga upphörde". "Men", fortsatte hon, "då jag var med under brukspatron Ludvig Arfwedsons tid uppbådades alla Hedensö underlydande arrendatorer och torpare att deltaga i dyngkörningen. Det arbetet pågick i 3 veckor. Min far arrenderade Fagernäs och var med och körde med två hästar. Vi var åtta hjon (flickor), som var med och arbetade. När det var slutkört sista dagen, åkte karlarna ned till sjön med sina dyngvagnar och tvättade dem rena. Vi flickor fick gå ut och plocka blommor; vi plockade en myckenhet av blåtuppar (blåklint) och band kransar, som hängdes på hästarna. Dessutom skulle varje körsven ha en krans omkring hatten. Vagnarna lövades och ordnades med säten tvärs över. Alla skulle ha snygga kläder med sig. En flicka hade förut utsetts till brud. Hon skulle ha svart kläd-

Hedensö

ning och krona av lingonve (lingonris). I handen skulle hon ha en vacker bukett. Brudgummen skulle ha en stor blomma på rockslaget. Sedan körde alla vagnarna fram. Bruden tog plats tillsammans med tre tärnor i den första vagnen, och därefter placerade sig hela brudföljet i de efterföljande vagnarna, som ibland kunde vara ända till tio stycken. Brudgummen red framför brudens vagn med en marskalk på ena sidan och en spelman på den andra (jfr band XIII, s.3). Då allt var färdigt, satte sig tåget i gång. Först åkte vi upp till huvudgården och åkte runt där tre gånger, medan fiolen flitigt trakterades av spelmannen. Sedan vankades det kaffe med dopp, som bars ut till oss. När det var urdrucket, spelade spelmannen upp, och så åkte vi åter igen runt gården ett par varv. Därpå bar det av till kyrkan och därifrån tillbaka till logen. Den var lövad och fin, och brudparet öppnade balen. Brudgummen skulle sedan i tur och ordning dansa med tärnorna, medan de andra dansade med bruden. Ja, så fint bröllop, som vi hade vid Hedensö, har de aldrig nånsin haft vid Haneberg", slutade Mor Lotta."

1933 återkommer Liungman med nya uppgifter. Den här gången vidgas gränserna något:

"Från Södermanland äro de nyinkomna upptecknin garna skäligen knapphändiga, men de sträcka sig ända från Julita strax sydväst om de områden, som jag redan tidigare betecknat som sedens centrum, ned mot Östgötagränsen.

Julita s:n, Södermanland: Sista lasset mä gödsel di körde ut på trädet dä kallas dyngbåten å dä skulle vara utstyrt mä löv å klätt. (Uppt.: S. Thornell aug. 1929, 2667:II).

Julita s:n, Södermanland: Va dä så di inte fick fullt lass sista gången di åkte på gärde, då skulle dä vara tecken på att di skulle få mindre skörd te nästa år. (Uppt.: S. Thornell, aug. 1929, 2667:II).

V. Vingåker, Södermanland: På hösten när di skulle göra i ordning trädet och skulle köra ut gödseln, hjälptes di åt på di olika gårdarna, ungdomarna.

När gödselkörningen var avslutad ställde di te med dyngkalas. Då kläddes en flicka och en pojke ut te dyngbrud och dyngbrudgum. Dä skulle vara den vackraste flicka och den bästa pojken som ble utsedda te dä. Dä va roligt för ungdomar å komma tesammans å skoja å dansa e smula.
(Uppt.: S. Thornell juli 1929, 2667:22).

Astorp från trädgårdssidan

V. Vingåker, Södermanland: Nere på Högsjögodset, när di kört ut gödsla på trädena, då skulle dä kläs ut e dyngbru. Dä ansågs som en riktig ära för den flicka som ble utsedd te dä. Ho fäck lov å vara vacker. (Uppt.: S. Thornell, Spånga, juli 1929, 2667:22).

Från Rinna socken, som över Tjällmo står i direkt landsvägsförbindelse med V. Vingåker, heter det:
Rinna s:n, Östergötland: Gödselkung va dän, som körde ut dä sista gössellasset. Di klädde hans gössellass mä löv. (Detta bruk synes vara av ganska gammalt datum. Medd.: Lantbr. Jonsson, 70 år, uppt. Erik Alm, juli 1930).

Traditionssammanhanget mellan "gödselkungen" och slåtterkungen vinner ökat stöd genom den omständigheten, att benämningen kung (resp. drottning) i svensk folksed i övrigt är så gott som okänd. (Jfr Celander i Fm. o. Ft. Bd XI, s. 156).

Från trakten strax söder om Rinna ha vi följande uppteckning:

Ydre h:d, Östergötland: Dyngebjörn (m.) säges om den, som kör sista lasset från dyngkasten. Att bliva dyngebjörn anses för någonting vanhedrande så att, när gödseln begynnar lida till slut i stacken, bemöda sig alla om att slippa köra sista lasset, varför ofta vid dylika tillfällen en kappkörning uppstår. (G. Fr. Sundhammar: Tillägg till Ydremålet 91: 16 s. 2).

Att ett liknande smädenamn med inflätat djurnamn också funnits i Södermanland torde man kunna sluta sig till av några av de nytillkomna upptecknin garna från Västergötland och Dalsland. Jag återger emellertid det nya materialet i geografisk ordning från öster till väster:

Borgunda s:n, Västergötland: När de körde gödsel förr, stod flickorna i gödselstaden, och pojkarna körde. Då gjorde pojkarna mördungar åt varandra. De virade ihop halm och trasor, så att det liknade en barnunge. Mördungen försökte de smussla in i det sista lasset. Men de fick nog vara påpassliga, för det var ingen, som ville ha mördungen. Den, som fick mördungen, blev arg, och ofta blev det slagsmål. (Uppt.: Maja Bergstrand, 5334 s. 7-8).

Dala s:n, Västergötland: De gjorde mördungar förr. När de körde gödsel, stod flickorna i gödselstaden och lassade på, och pojkarna körde gödseln ut till åkrarna. Då gjorde flickorna alldeles som barnungar utav halm; de vred ihop. Det kallade de för mördungar. Flickorna lade dem i pojkarnas gödsellass, de försökte smyga dit dem, så att pojkarna inte såg det. Sedan, när de lassade av, kom mördungen fram. Det blev ett väldigt väsen och den, som hittade mördungen i sitt lass, blev ofta arg. Det var en stor skam för honom att få mördungen, som de sade. (Uppt.: Maja Bergstrand, 5334 s. 22 f.).

Vilske Kleva s:n, Västergötland: När man på hösten körde ut gödseln till trädan, gjordes detta av hela byalaget gemensamt, så att det kunde vara ett 20-tal åk. Den som blev sist i dyngstaden, kallades "dyngetroll", och det fick han heta hela kvällen under kalaset. Man försökte göra fuffens åt varandra - dra undan lunsstickorna el.d., så att ett hjul gick av vagnen - för att inte bli sist. Det sista lasset pryddes med avbrutna grepar, kvastar, skovlar o.d., så att hela lasset var fullsatt av sådant. Ibland blev "dyngetrollet" utklätt med halm på kvällen. (Medd: Karl Jonsson, f.

1879, efter sin fader, f. 1847, uppt.: J. Götlind 20/8 1928).

Göteve s:n, Västergötland: Dyngehjälp gjorde man, då man körde ut dyngan till trädet. Det var grannarna i byn och släktingar, som kom och hjälpte. Man var då rädd för att bli den siste (d.v.s. att köra det sista lasset och bli sist färdig) och hade alla möjliga knep för sig för att komma undan detta. Samma kväll som dyngehjälpen varit, blev dyngekalaset. På sina ställen reste man då en björk på gården. När man fått upp den hurrade man. Söp gjorde de mycket på dyngehjälperna.

På Rosenskog höll man på med dyngehjälp långt efter skiftet. De bjöd först och främst sina släktingar och grannar.

I stort sett tog dyngehjälperna slut i och med att man flyttade ut av byn. (Medd.: G.Andersson: f. 1856, uppt.: Joh. Götlind 4/1 1931).

Eggvena s:n, Västergötland: Bönderna hjälpte varandra (i byn) att köra ut gösla, den som fick köra sista lasset kallades "dyngetjur", och den drev man gyckel med. Efteråt kalas. (Uppt.: H. Gunneland, 1812:I).

Frändefors, Dalsland: Vid trädesarbetet var det byte av arbetsfolk, då gjordes alltid kalas. Den som kom sist fram med sitt gödsellass, blev kallad "dyngesäcken". (Uppt.: Maja Ericsson, 746: 3, s. 5).

Vi förflytta oss nu till Torstuna s:n i västligaste Uppland, strax norr om de förr så anlitade väg- och färjförbindelserna från Södermanland (med Barva, Julita och Haneberg som inland). Rent geografiskt sett är ett samband mellan traditionerna här å ömse sidor om Mälaren endast vad man har att vänta:

Torstuna s:n, Uppland: Då sista dynglasset kördes ut så lövades hästen och lasset, och en pingla sattes på hästen. Sista lasset kallades "drägelbyttan". På kvällen fick man sötgröt att äta. (Medd.: E. Källin, f. 1890, uppt.: Gideon Gustafsson 24/8 1929 2253:II).

Från trakten sydväst om Uppsala ha vi följande uppteckning:

Giresta s:n, Uppland: Grannarna bådades upp - tjänstefolket och ungdomen - för att hjälpa till att sprätta dynga -; de fingo då ligga kvar på skullen - under muntert glam - till kl. 2 på morgonen, då arbetet började. Det varade i två dagar. Andra dagens kväll, då det var slut, hade bondmoran ställt till kalas av ex. morotspannkaka, kokt fläsk och bruna bönor och kött och potatis. Därpå sötgröt (risgrynsgröt) randad och rutad med sirap. Till efterrätt äggkaka med sylt (gulare och godare än ostkaka) och sist kaffe. (Uppt.: Karin Svensson efter sin mor från 1850-60-talen. 331:1)

Jag har tidigare återgivit några av Nils Ålenius meddelare. En källa som kanske inte är så känd finns angiven i Katrineholms-Kuriren fredagen den 24 april 1953. Det är en intervju med spelmannen Evald Larsson i Vingåker. Jag citerar delar ur artikeln här:

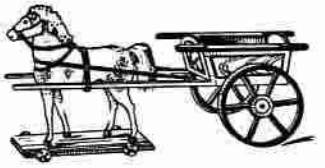

"Ombud för Nordiska museet - visuppteckнare med rang.

Sedan ett tiotal år tillbaka har hr Larsson varit meddelare till Nordiska museet, som han fournerat med stora mängder material. Dessutom är han flitig medarbetare i olika tidningar med bygdereportage av kulturhistorisk karaktär. En mycket stor visskatt har han också bevarad - delvis i minnet - och han har verksamt bidragit till att ett större samlingsverk med gamla visor för några år sedan kunde utges.

Många gamla ortsbor har Evald Larsson intervjuat, och dessutom bevarar han en mängd muntlig tradition från sina förfäder. Den sedan några år tillbaka avlidne Menestu-Erker har gett honom mycket stoff. T.ex. vad slagorna sjöng på logarna vid tröskning i forna tider. För att få rätt takt skulle det vara fyra slagtröskare, och var det bara tre sades redskapen sjunga "en fattas, en fattas..." Var antalet däremot fyra tyddes slagornas dunk till "tu par byxor, päls och tröja, tu par byxor, päls och tröja".

Hr Larssons morfar slagtröskade förresten skörden från sin fyratunnlands Lännäsgård så sent som 1918, då han var 78 år gammal. Det berodde på att det då inte fanns drivmedel för maskinell tröskning.

Råg kördes med häst från Falun

Nödåret 1868, då stora tiggarhopar drog fram på vägarna, har också vår berättare fått upplysningar om. Då var folk glada om de fick arbete för bara maten. Hungersnöd rådde, och från det statliga reservlagret i Falun hämtade Vingåkersborna råg med häst. Priset var högt: 32 kr. tunnan - cirka 118 kg. Men det kunde också hända att säden tog slut i Falun, och en del fick åka den långa vägen fram och åter utan att få last med sig tillbaka.

En tusenkonstnär av sällsynt slag var Erik Åkerlind i Nydal vid Högsjö, född 1826. Han var skräddare, smed, skomakare, målare och snickare. Dessutom skötte han sitt lilla ställe och sköt tjäder på spel, vilket ju var tillåtet förr i tiden. Förutom allt detta var han känd som en duktig fiolspelare, som alltid medverkade vid de verkligt unika "dyngbröllopen" vid Bisstorps gård.

Flicka blev "dyngbrud" när trädan var gödslad.

När trädan på sensommaren var färdiggödslad, kördes vagnar och redskap ner till sjölandet för att rengöras ordentligt. Gödselkörningen och sprättningen var ett otrevligt arbete, och för att fira dyngkörningens avslutande för året anordnades fest på Bisstorps magasin. Då smyckades en ung flicka till "dyngbrud", och till Åkerlinds toner träddes dansen av de stora ungdomsskaror, som fanns på de stora godsen.

Den här redovisningen av det material vi funnit lämnar en del frågetecken kvar. Det första är frågan om flera forskares syn på sedens avgränsning. Ernst Klein hävdar bestämt att seden är knuten enbart till Haneberg. Enligt Waldemar Liungman reste Klein från Vingåker in i Näshulta och det skulle vara förklaringen till hans syn. Om detta hade varit den enda förklaringen borde han först ha stött på Hedensö som ligger närmast stora vägen Julita-Eskilstuna. Troligen var det helt enkelt så att Kleins mål var Haneberg. När det gäller Liungman redovisar han sedens förekomst på Haneberg, Hedensö och Magda. Av hans karta framgår hur han reste. Att han förbisåg Torp i sin undersökning kan bero på att Torp ligger förhållandevis långt från stora genomfartsleden. Det andra frågetecknet gäller sedens omfattning tidsmässigt. Alla forskare ansåg att seden hade dött ut på 1870- 1880-talet. Detta motbevisas av vårt färskaste belägg som visar att seden var i bruk även under 1900-talet. Frågan gäller om det var något uppehåll i bruket av "Dyngdansen". Detta uppehåll skulle i så fall gälla perioden 1870-1900. Tyvärr är det idag omöjligt att få ett klart svar på detta. Hade jag, vid min första kontakt med seden, tagit upp tråden och gjort en ordentlig rundfrågning så är det möjligt att vi vetat mer. 30 år har gått sedan dess. Det är ett faktum och vi kanske får vara glada över det material vi lyckats samla och bevara om en unik sommartradition.

NÄSHULTALÅTAR

Folkmusikaliskt är Näshulta socken ganska lite dokumenterad. Det betyder inte att det inte har funnits några spelmän utan kanske mer på att socknen är en liten avkrok dit inga uppteckнare har letat sig. Från spelmansförbundets barndom finns stämmoprogram bevarade där spelmän från Näshulta finns medtagna. Det finns också sägner om näcklärda spelmän på trakten. Och i den sockenkrönika som finns berättas om ungdomens lekstugor under 1700- och 1800-talen. Och där behövdes nog spelmän.

Det som finns i spelmansförbundets arkiv från Näshulta är 25 melodier. Gustaf Wetter har tecknat upp 3 av dem efter spelmannen Albert Andersson som bodde i Katrineholm, men var född i Näshulta och hade just dessa låtar med sig. De andra 22 har Olov Andersson skrivit av ur en notsamling som tillhört Gottfrid Andersson i Hagby, Näshulta.

Här har vi valt att publicera en av de melodier Wetter tecknat upp. Den finns tidigare tryckt i hans låtsamling. De övriga här medtagna låtarna är från Olov Anderssons avskrift och har ej tidigare publicerats.

Den här polskan är upptecknad av Gustaf Wetter efter spelmannen Albert Andersson, som var född i Näshulta. Han hade låten efter två spelmän vid Hedensö, Karl Olsson och Karl Larsson. "Polskan spelades när gubbo" blev jämt i gasen", sa Andersson.

Polska från Näshulta

Vals från Näshulta

Polska från Näshulta

Polska från Näshulta

Vals från Näshulta

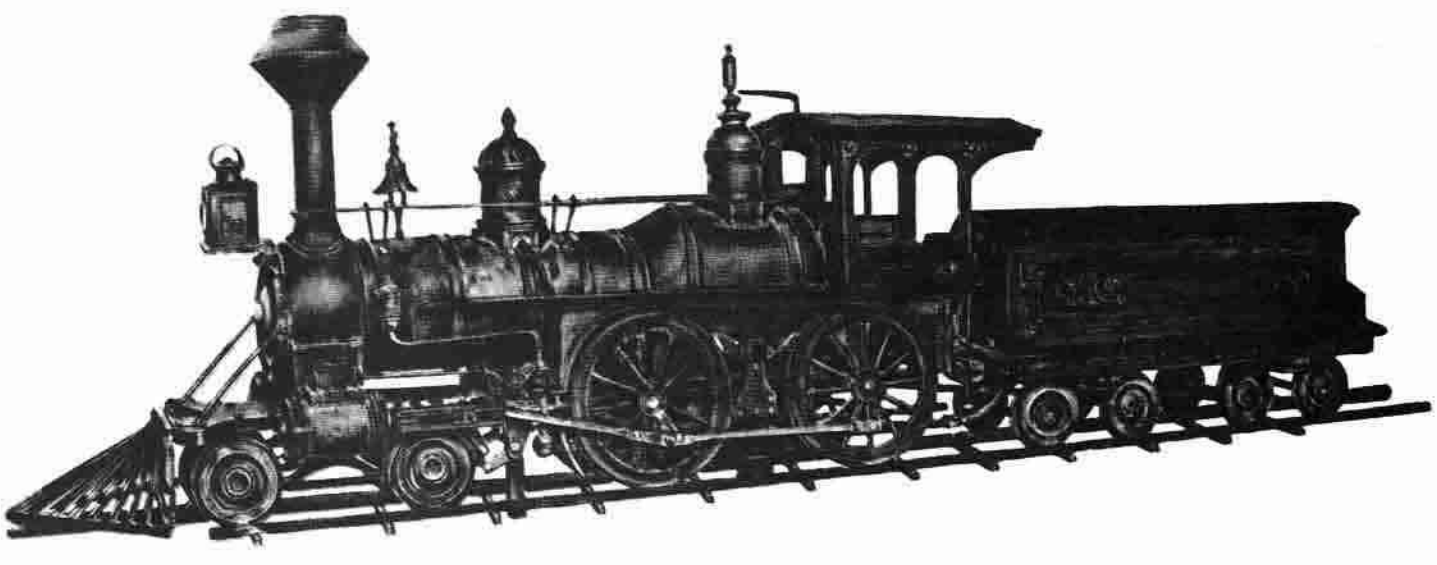

SVENSK FOLKDANS TILL AMERIKA

SVENSKA FOLKDANSAR PÅ TURNÉ TILL AMERIKA.

— 276 —

Redaktionen har fått ett brev från Sol-Britt i Nyköping. Hon berättar:

I samband med vårt jubileum förra året Ringdans-80, hade vår förening en utställning i stadshuset. Den besöktes bl.a. av en fru (Eivor Karlsson) boende i samma hus som jag. Hon var mycket intresserad av vårt utställningsmaterial och berättade att hennes far varit folkdansare. Jag blev intresserad och ville gärna höra henne berätta mer.

Efter ett par kontakter fick jag fram lite material men som ofta är mycket försvunnet. Eivor Karlssons far dog när hon fortfarande var barn så det har också gjort det svårare.

Följande uppgifter har Eivor Karlsson skrivit ner om sin far:

Ernst Björklund född 1875 Stora Kungsladugården, Nyköping.
När Artur Hazelius i slutet av 1800-talet började sin uppbyggnad av Skansen var han med i den stora grupp medhjälpare som skapade Skansen.
Turnerade i USA i en dansgrupp från Skansen 1906-09.
Efter diverse arbeten som skogshuggare, målare m.m. köpte han en farm i närheten av Portland Oregon.
1921 flyttade han med sin hustru till Sverige, hade åkerirörelse i Stigtomta till sin död 1935.

När det gäller turnén till Amerika skrev "Hvar 8 Dag" den 21 januari 1906:

"En samling svenska folkdansare, unge män och kvinnor som uppträdt på Skansen i Stockholm, afreste d. 15 jan. till Amerika, där en turné skall göras. Fryksdalspolskan och Hallingen, Oxdansen och Skrålåten och andra gamla kända svenska danser komma sålunda att fröjda våra landsmän i Amerika, där de stora svenska föreningarne nu med längtan afbida svenskarnes ankomst.

Medlemmar i turnén äro: hrr. Olof King, Ernst Svensson, Henrik Hedbom, Anders Lustig, Ernst Björklund och Herman Carlsson: damerna Kerstin Andersson (sen är det tyvärr inte möjligt att läsa texten) en av spelmännen heter Mårten Andersson den andra möjligen Wiklund."

Slutligen följer här resplan för månaderna december 1908 t.o.m. februari 1909.

Resplan för dec. 1908 jan.-febr. 1909

Lorland Colo.	Dec.	17	1908
Longmont Colo.		18	
Boulder Colo.		19	
Cheyenne Way		21	
Hanna Way		22	
Salt Lake City Utah		26	
Logan Utah	Jan.	11	1909
Salt Lake City Utah		9	
		3	
Grand Theater		4	
		5	
		6	
Murry Utah		12	
Ogdon		13	
San Fransisco Cal.		17	
		26	
		27	
Valencia Theater		28	
		29	
		30	
		31	
Oakland Cal.	Febr.	4	
San Jose Cal.		6	
San Fransisco Cal.		7	
Eureka Cal.		12	
		13	
Areeta Cal.		15	
Portland Oregon		21	

Utan angivande av årtal finns även följande noteringar. Observera att anteckningarna verkar stämma överens med resplanen för februari 1909.

Kom till San Jose Cal. d. 6 feb. kl. 3.50 em.
Lemna San Jose Cal. d. 7 feb. kl. 11.10 fm
Kom till San Fransisco Cal. d. 7 feb. kl. 1 em.
Lemna San Fransisco Cal. d. 9 feb. kl. 10.30 fm.med ångaren F.A. Kilburn, blåsit hög sjö, så gott som alla sjösjuka.
Kom till Eureka Cal. d. 10 feb. kl. 8.30 fm.
Lemna Eureka Cal. d. 15 feb. kl. 7.30 em.
Extra tåg. Kom till Areeta Cal. d. 15 feb. kl.8.15 em.
Lemna Areeta d. 16 feb. kl. 1 m.n. (?)
Kom till Eureka Cal. d. 16 kl. 1.45 fm.
Lemna Eureka med ångbåten Groth (?) Elder d. 17 feb. kl. 8 fm. Ganska hög sjö nästan alla sjuka.
Kom till Astario Oregon d. 18 feb. kl. 1 em.
Vänta där 30 minuter.
Kom till Portland Oregon d. 18 feb. kl. 10.30 em.
Möttes af herr Ecklund.

Här slutar dagboken. Det hade naturligtvis varit av intresse att få en komplett bild av en folkdansturné från denna tid men vi kanske får tillfälle till att återkomma med kompletterande uppgifter.

Ernst Björklund

ATT FÖRSTÖRA EN FIOL

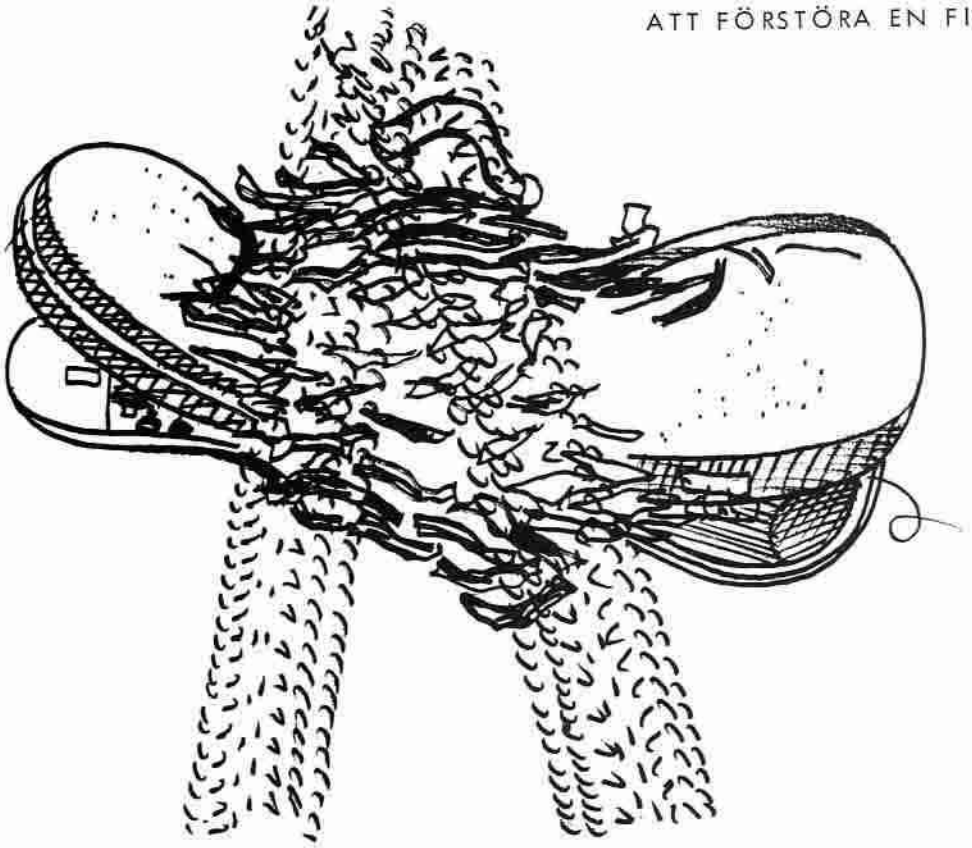

En ung man i Malmköping
varit på stämma
går mot sin bil för att snart
vara hemma
dock ute på gården
kamrater står kvar
drar några vitsar från
fornstora da'r
Fioliolej, fioliodej
Fioli den va väl bra!? Hurra

Han klämmer sej ner
bak fordonets ratt
spänner på bältet
och vinkar se'n glatt
backar så ut mellan
Volvo och Ford
gruset det knastrar
på gästgivarn's gård
Fioliolej, fioliodej
Fioli den va väl bra!? går bra

Ett hiskeligt knaster av grus
och vad mer?!
Vår yngling rätt ängsligt
i backspegeln ser
Han lägger i ettan
kör fram och går ut
för dagen, förstår han,
har spelet tatt's slut
Fioliolej, fioliodej
Fioli den va väl bra!? Jaha

Vals

Fritt hopkommet reportage om en nästan overklig händelse.
Dela med dej av vad du kan i vår nya serie "100 sätt att förstöra en fiol."
Mattsson i Mellösa lovar att försöka illustrera de införda bidragen.
Original-illustrationen tillfaller den som sänt in historien.

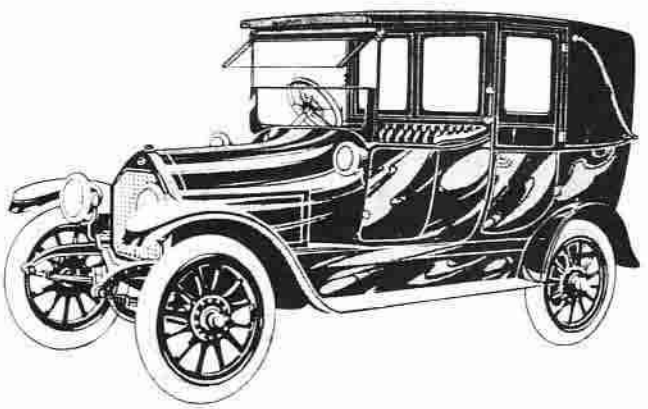

En sorglig smutsartikel

Bernt Olsson

Följande mening citeras i Purre Holmkvists "Stilblommor och grodor":

"Jag har studerat gödselteorin både teoretiskt och praktiskt och kan säga, att jag har samtliga gödningsämnen på mina fem fingrar."

Detta är förstås en helt ofrivillig lustighet, som uppkommer, när ett egentligen bildligt menat uttryck tolkas konkret, på grund av en olycklig formulering. Ju längre avståndet blir mellan avsikt och verkan, desto värre blir det förstås. Låtom oss betänka detta, när vi betrakta denna högtidliga skriftliga anhållan, som återges i Hermods "Samlade grodblad":

"Då vi nu avflyttat till B. och här övertagit en handelsträdgård vill vi härmed vördsamt anhålla om vår son Per-Eriks avföring från Västra skolan."

Stilmedlet att låta läsaren eller åhöraren vackla mellan olika tolkningssätt kan förstås också användas till helt medvetna roligheter. "Vad stort sker, det sker tyst", har det sagts, men när samma uttryck travesterades till "den stort gör, han gör tyst", uppnådde man onekligen den spännande effekten av att från Parnassens höjd ta steget ut över dasshumorns avgrund. Folkliga fula visor brukar inte väja för effekterna - ju värre desto bättre. Kontrastverkan kan, som vi har sett, vara ett effektivt stilmedel, och genom att göra en så skarp kontrast som möjligt mellan fint och grovkornigt har man ibland tyckt sig få till en riktigt chockerande och magstark lustighet:

Jag vet en flicka fin
- talar snällt latin,
men hon skiter uti spisen...

(Man kan - om inte ämnet blir en övermäktigt - läsa mer om detta kulturhistoriskt intressanta beteende i Gunnar Tilanders bok "Stång i vägg och hemlighus".)

De bekanta bellmanshistorierna brukar också begagna samma effekt: kontrasten mellan fint och grovkornigt. Bellman sägs t.ex. utsätta de fina hovdamerna för chockartad konfrontation med de låga ting, som utgör ämnet för denna snuskiga betraktelse.

Skalden Bellman torde vara helt oskyldig. Huvudperson i dessa historier har nog tidigare varit en viss Ulspegel, som han kallas i svenska folkböcker. I gammalt språkbruk är en "ulspegel" en skälm. (Även adjektivet "ulspejlug" tycks ha använts.) Bakom denne grovkornige skämtare döljer sig i sin tur en renässansfigur från tyskt språkområde: Till Eulenspiegel, huvudperson i många skälmhistorier, (samt i en symfonisk dikt av Richard Strauss).

De halsbrytande stilistiska saltomortalernas store oförliknelige mästare är emellertid Nils Hasselskog, som skrev i Grönköpings Veckoblad åren omkring 1930. Ett exempel på hans egendomliga stilkonst är följande rader ur hans Gripenbergtravesti "Ett ensamt skidspår":
...den skidans spår skall snart av tö förhärjas,
men evigt osmältbar är skaldens sång...

Den spännande vandringen över avgrunden har också lockat denne förfinade mästare, och den här återgivna, storstilat fosterländska avslutningen på radioföredraget "Några tankar om gåsen" hör hemma i den underavdelning av begreppet Smaklösa skämt, som man kunde benämna Den Sublima dasshumorn. (En mycket liten underavdelning.)

"En sak må vi dock ej glömma att minnas: låtom flaggorna flyga i topp då vi spisa gås! Gott är förvisso att spisa med högtid i sinn och flagga i hjärtat, men, vill jag betona: tvedubbelt gott och stämningsmättande, då över våra huvuden de blågula dukarna väderspända smälla i kapp å taken."

Den som till äventyrs kan vara intresserad av denna förfinade form av smaklöshet kan jag hänvisa exempelvis till artikeln "En sorglig smutsartikel" (Grönköping i helg och söcken 1932). Den handlar om förre förrädaren Peterzohns ruskiga donation av ej helt färska ägg (egendomligt rödskaliga samt fallna efter ryska stepphöns) till Grönköpings hembygdsmuseum.

På tal om förre förrädaren Peterzohn har tidningen Okej gjort ett nytt försök att komma ut och överleva. Det förra försöket blev kortvarigt. Tre små otäcka nummer kom ut på Saxon och Lindströms förlag - förlaget som har sitt namn efter den store idealisten och folkbildaren Saxon. De försvann igen efter att ha gottat sig åt drogmissbruk och skandaler i popstjärnornas underbara värld. Nu är formatet större och innehållet snällare. I tidningens programförklaring står emellertid: "Det likgiltiga avskyr vi som pesten." Därför får man också läsa en rad intressanta avslöjanden: Lucy Ewing ska gifta sig i TV-serien Dallas, Kiss tänker använda mindre smink, Debbie Harry har färgat håret lila. Och så handlar det om Hulken - mannen som blir jättelik och grön när han blir arg, som slår alla bovar och som har grymtat sig in i allas hjärtan. I tidningarnas insändarspalter kan vi se att hans byxor väckt mycken förundran. Skjortan spricker ju, när han sväller ut och börjar skifta i grönt. Varför gör inte byxorna det? Svaret ligger förstås i det nya och aktuella svenska ordet "stretchkvalitet"!

Otaliga kärvar vaja
vid julen för fink och för spov.
O, kunde som så jag svaja,
en jättenek, gyllne och grov!
Med kvittrande sång å läppen
de komme, spritt och i klump,
till julebordet å käppen
och vände med dignande gump.

A:lfr-d V:stl-nd

HEMBYGDSDAGARNA I VILHELMINA

ISSN 0346-2595